

Написане лишається

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДІАЛОГ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА З РОЗАЛІЄЮ ЛІФШИЦЬ (1911–1918). Продовження.

№29 (66)

В. ВИННИЧЕНКО – Р. ЛІФШИЦЬ

22 жовтня 1914⁵⁹

Забув тобі написати про п'єсу. Коли ти телеграфуєш “прощай”, то всякі клопоти про п'єсу залиши. Я тобі потім пришлю свою адресу і ти туди, будь ласка, вишли рукопис. Пересилаю Надіного⁶⁰ листа. Коли телеграфуєш “хорошо”, то посади без мене не бери.

Зараз виїжджаю.

22 – X – 14.

Ти лишила фотографію батька. Коли “прощай”, то я з Варшави вишлю її на адресу Сьоми⁶¹.

[Дописано внизу другої перевернутої сторінки]:

Не нарікай на мене, як не приїду, я весь зболівся і мені здається, що тоді легше буде, коли ти помреш в мені.

[На полях другої сторінки листа дописано]:

Хоча ти й відповіси “хорошо” – не знаю, чи житимем, – весь час безумний біль. Пишу в вагоні.

ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 31 – 31 зв.

№30 (67)

В. ВИННИЧЕНКО – Р. ЛІФШИЦЬ

25-XI-[19]14

Сижу за столом. Позад мене шумить самувар і звук його подібний до шуму далекого гірського ручая. (Не вдержався і сказав дати собі “чаю”). Думаю про тебе і твій темний, паркий, задушливий вагон. Благаю сон, щоб швидче прийшов до тебе і міцніше прикрив тебе від сусідів, дітей, духоти і бруду.

В коридорі бігають діти, в хатах у нас ходить легкими безшумними лапами кроткий вечірній сум.

Ти взяла мою фотографію і на те місце поставила Надіну. Навіщо? Зараз піду спати. Коли я виходив з вокзалу, то бачив таку сцену: якийсь пан підсажував в автомобіль пані чи панночку. Всередині горіла електрична лампочка, і я при світлі її бачив, як м'ярко й зручно всілась пані, майже загрузнувши й

⁵⁹ Як свідчать записи В. Винниченка в “Щоденнику” з 23 по 27 жовтня 1914 р., напередодні в їхній родині стався конфлікт, що мало не призвів до повного розриву. Винниченко від'їхав до Варшави, Розалія – до своїх родичів у Москву (*Винниченко В.* Щоденник. Т. 1911 – 1920. – Едмонтон; Нью-Йорк, 1980. – С. 92 – 125). Із щоденникових записів початку листопада видно: на той час конфлікт уже був ліквідований і В. Винниченко жив з Розалією Яківною в Москві в мебльованих кімнатах.

⁶⁰ *Надія Васильєва* – подруга Розалії Яківни з часів навчання в Парижі.

⁶¹ *Семен Ліфшиць* – брат Розалії Яківни.

хитнувшись, як човник на хвилі, на пружинах. Обивка стінок була з ніжного, гарного кольору бархату, і так там було затишно, спокійно й, мабуть, весело по контрасту з тим, що діялось на дворі. Але я тут же згадав: вони тільки ж це і мають. Їм недоступна та радість, яку я несучу в собі отут на дощі, хлюпаючи по болоті, або та, що їде тепер в душному вагоні. Вони на своїх подушках ніколи не можуть бути такими гордими, як ми, такими багатими і дужими. Правда? І з цими думками я похлюпав собі до трамваю. А тепер сижучу за столом, слухаю шум самувара і... і благаю сон, щоб швидче прийшов до тої, яка лежить там в душному й темному вагоні. До завтра!

26 – XI – [1914]

Ясний, соняшний ранок. Написав листи, іду на пошту. Ти тепер ще їдеш. Тобі душно, млосно, боткін, голова, мабуть, болить, читати трудно, на серці непокій, тривога, бажання швидче приїхати й довідатись про все. І мені соромно, що ясний, соняшний ранок, що я сижучу за столом і що мені спокійно.

Цікаве, Діта, спостереження. Вчора вночі я ніяк не міг заснути через “тоску тіла”. Всього ніби витягувало, і конечности були страшенно важкі, незручні, ніяк не міг їх уместити. Я думав, що вже не спатиму всю ніч. Потім взяв намочив шкарпетки, надів на ноги – і все як язиком злизало. Правда, цікаво? Мені аж дивно стало.

Іду на пошту. Цілую твої зтомлені ноги і очі.

Вітай наших!

Ідучи на пошту, зустрів у коридорі листоношу, який дав мені доплатного листа від Есфіри⁶². Вона, виявляється, їздила до Іосифа на позиції. Пише, що багато має мені розказати і рада, що на сей раз ми з нею будемо в згоді. Я, все ж таки, мабуть, *тепер* до неї не поїду. Побуду на самоті цей час, може, вона (самота) мені щось за це дасть. Коли бачитиму, що не дасть, – поїду на пару днів.

З пошти я пішов купити собі краватку. І уявив собі, кого я зустрів на Тверській: Юрка Льовушкиного!⁶³ Я його так не бачив і тільки почувши позад себе укр[аїнську] мову та ще дитячу, озирнувся й пізнав Юрка. Я аж схвилювався. Він ішов з якоюсь панночкою, котра говорила до його *по-укр[аїнськи]*. (Значить, Маруся⁶⁴ таки тримає свого слова! За це я готов їй багато простити). Дивлячись крадькома на його милу фігурку у великій шапці з великим, пукатим чолом, я почував дивну ніжність до його. Страшно миле личко у його, таке цікаве, уважне і добре-добре. Бідний наш Левушка!

ІР НБУВ. – Ф.293. – № 36. Оpubл.: СіЧ. – 2000. – № 7. – С. 73–74.

№31 (68)

Р. ЛІФШИЦЬ – В. ВИННИЧЕНКОВІ

27 / XI – [19]14

Іспит, мабуть, буде 1-го дек[абря]! От що мені одповіли в окрузі і підтвердила *m-lle Kogan*⁶⁵, до котрої я зайшла. Хто буде, чи буде Томаш[евський] чи ні – не відомо. Відомо тільки, що Трінклер⁶⁶ приїде до іспитів. Кузнецова⁶⁷ сьогодні не було, він буде завтра. Держатиме нас 30, так кажуть. Грошей ще ніхто не вносив, і я чекаю. Буду готуватись до Томаш[евського], хоч від одної думки побачити його робиться погано.

⁶² *Есфір* – близька знайома Винниченків. За припущенням Г. Костюка, прізвище її Селиханова, жила в Петербурзі (див.: *Винниченко В. Щоденник. 1911-1920.* – Едмонтон; Нью-Йорк, 1980. – С. 225).

⁶³ Ідеться про сина Левка Юркевича.

⁶⁴ *Маруся* – дружина Левка Юркевича, з якою він у той час був розлучений.

⁶⁵ *m-lle Kogan* – особа не встановлена.

⁶⁶ *Трінклер Микола Петрович* (1859 – ?) – професор медичного факультету Харківського університету.

⁶⁷ *Кузнецов* – викладач або співробітник медичного факультету Київського університету.

Сьогодні лазила по болоту цілий ранок. Снігу нема, і думала про той день, коли поїду. Але зараз мені дуже приємно. Сижу майже так, як уявляла собі, за столом в їдальні. Десь за дві хати від мене чуються дитячі голоси. Найка⁶⁸ рішуче принесла мені ключа, забрала дітей і порадила зачинитись та й замкнутись. Вже виходила до них один раз – за водою. Вони усі зібралися в спальні, присунули стіл до ліжка і посідали навкруги. А на ліжку в червоній в'язаній куртці з книжкою, лежить Андр[ій]. Марфуша⁶⁹ щось розбирає, якісь листи коло нього. Лямпа ясна, велика, в хаті тепло. От коли б ще й посада, та не жах перед завтрашнім днем, та не кашель у дітей! Зовсім добре було б! Мене ще всі вони стісняються, я не рідна їм. Але так повинно бути. От коли б ти був тут. Як все змінилося б зразу і для них. Ти звено між мною і цілим світом. Як рада я, що приїхала до них: попередила, що ні з ким не балакатиму по-російськ[и], і Андр[ій] весь час зі мною говорить теж по-укр[аїнськи]. Почала вже пропаганду, але про найважливіше не казала. Хай звикнуть до мене.

Сьогодні вже більше не вийду з хати. Не почуваю себе в городі, так тут далеко та тихо. І ти десь сам... Коли дохожу думкою до того болю, що дала тобі⁷⁰, то вся енергія, все бажання жити зникає. Робиться безнадійно, до одчаю боляче, і хочеться смерти. А потім знову думка про будучі можливості, про родину нашу, наших дітей, що будуть колись.

Серце болить за тобою. Тужно, самотньо мені. Мрію про тебе, хочу до дому, хочу! Я вже весь час уявляю, як житиму, що робитиму.

Ох, Голуба моя! Прости та й повір мені. Без твоєї віри не можу жити. Вона дає мені всю енергію.

Я люблю тебе до неістовства. Хай би швидче йшов час. Жалюся все тобі, а як же тобі самому там... Дитинко, може, буде мені лист хоч післязавтра. Може, в день іспита! Що то ти робиш, га! Хоч би тобі не було зле фізично. Єдиний мій. Вся я повна ніжності і вдячності до тебе. Голубе мій, Кроха моя єдина! Яке щастя мати тебе, могли молитись на тебе. Тиша моя, хай тобі буде спокійно.

Правда, мій, да? Ми поборемо все темне, все погане в нас. Ми зробимо своє життя таким, щоб нам не соромно було перед собою за нього! Прощай, щастя моє. Буду працювати сьогодні, поки не засну, але ти знаєш, що це буде не дуже пізно.

Цілую руки твої, очі, шию. Всього тебе цілую тихо, не роблючи тобі тим неприємності.

Мій, мій!

Твоя Р[оза].

ІР НБУВ. – Ф.293. – № 196. Опубл.: СіЧ. – 2000. – № 7. – С. 74–75. У цій публікації такі неточності в передачі тексту: замість: m-lle Коган – надруковано: m-lle Кодак; у реченні: *Але зараз мені дуже приємно* – надруковано: ... дуже причіпко; у реченні: Почала вже пропаганду, але про найважливіше не казала – пропущено слово *вже*; у реченні: Вся я повна ніжності і вдячності до тебе – надруковано: ...ніжності і *взаємності*...

№ 32 (69)

В. ВИННИЧЕНКО – Р. ЛІФШИЦЬ

28-XI-[19]14

Тільки що сів за листа до тебе, як принесли два листи: від Наді і Катерини⁷¹. Катерина в Твері. Служить в редакції... “Страхового Дела”. Пише статті на

⁶⁸ *Найка* – можливо, старша донька Андрія Павленка, зведеного брата В. Винниченка.

⁶⁹ *Марфуша* – дружина Винниченкового зведеного брата Андрія.

⁷⁰ Ідеться, мабуть, про сімейний конфлікт у жовтні 1914 року, коли шлюб Винниченків ледве не розпався.

⁷¹ *Голіцинська Катерина Емануїлівна* (уродж. Ярмут, 1881–?) – революційна діячка, член РУП, УСДРП, працювала в газеті “Рада”, у 1909 р. дописувала в газету з Дашева Липовецького повіту Київської губ. У 1913 р. працювала помічником завідуючого страховою статистикою губернської земської управи в Самарі. Близька подруга В. Винниченка. Збереглося їхнє велике листування (ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Спр. 21).

пожарні теми і листи до “шановних читачів”. Чоловік на Кубані. Через що покинула Оренбург і земство, не пише поки що, бо не певна, чи знайде мене лист. Надя починає: “Глибокоуваж[аемый] Григорий Конст[антинович]”...⁷², бажає од Бога всього доброго, сповіщає про своє “здравіє” і відмовляється (розуміється!) від мого зустрічання. (Мерсі бо їй, розумна жінка!).

Я почуваю себе сьогодні трошки краще і навіть узявся за “Босяка”⁷³. Поки що задоволений. Зараз буду обідать, потім піду в бібліотеку і “ходить”. Далі, як не буду роздавувтий, знов робитиму над “Босяком”. Вчора був у Сьоми-Гаші⁷⁴. Дав Сьомі два мата і загнав його у такий понурий, мовчазний настрій, що аж моторошно було. Потім він пішов “кудись”, а ми з Гашою попрямували до... Арцибушевої⁷⁵. Заплатили по карбованцю, а приємности дістали на копійку. Баства, більше не піду. Хіба що ще раз з тобою, щоб ти мені не заздрила.

Мабуть, завтра від тебе буде лист. Боюсь, що тобі наші дуже надокучать, що тобі незручно спати, що непокірно. Ну, та ти маєш вільну руку робити так, як тобі краще. Правда?

Вчора до мого приходу Гаша посварилася з Раєю. Власне, Рая образилась на Г[ашу] за те, що сказала їй дати трошки волі бідним салдатам⁷⁶. Жалілась мені Г[аша] на всіх Ліфшиців, делікатно називаючи їх “нервовими”. Навіть тебе вважає нервовою. Я з дивуванням сказав їй, що цього за тобою досі не помічав. Потім я зміркував, що вона всіх, хто дратується від неї, називає “нервовими”. Причину різкого, нетерплячого відношення до неї вона шукає поза собою і, розуміється, знаходить її в других.

Рая мені сьогодні дзвонила, пропонуючи іти до неї в лазарет. Мені ніяково було одмовитись, а іти не хочеться, нема для чого, бо салдати будуть на мене дивитися, як на прихильника тої, що ворожа до них. А, мабуть, піду, щоб не образити. Завтра маю піти в укр[аїнський] лазарет до Люб[ові] Мих[айлівни] (Моргуліс)⁷⁷. Нічого особливого не жду, а цікаво тільки подивитись на обстановку, в якій живуть.

Ну, звоню, щоб давали їсти, хочу дуже!

Сумно й самотньо без тебе.

ІР НЕУВ. – Ф.293. – № 37. Опубл.: СіЧ. – 2000. – № 7. – С. 77.

№ 33 (70)

Р. ЛІФШИЦЬ – В. ВИННИЧЕНКОВІ

28 / XI – [19]14

Дорога дитинко моя! Знову нічого не знаю! Сьогодні вже бачила Кузнец[ова], і він сказав, що ніяких відомостей від Трінк[лера] немає, що, може, Тр[інклер] і зовсім не приїде на іспити і що Том[ашевський], можливо, буде. Не знаю для чого Кузн[ецову] було говорити це, коли він не знає? Хіба що для того, щоб напакостить людям. Справді Тр[інклер] зараз у Пет[ербурзі]. Це ж він ніби виноват в смерті Кассо⁷⁸, бо він же його оперував. Може й правда він не зможе приїхати!! Одчай обхоплює мене. Що це за нещастя таке! І знову

⁷² Григорій Костянтинович – одне з нелегальних імен В. Винниченка.

⁷³ Оповідання В. Винниченка, яке він у той час писав російською мовою.

⁷⁴ Ідеться про брата Розалії Яківни Семена Ліфшиця та його дружину.

⁷⁵ Можливо, господиня кінотеатру.

⁷⁶ Сестра Розалії Яківни Рая працювала медсестрою у військовому лазареті.

⁷⁷ Моргуліс: Моргуліс Зіновій Григорович (1880 – ?) – адвокат, український діяч єврейського походження, член ТУП, УПСФ. За доби Центральної ради З. Г. Моргуліс – київський губернський комісар, у 1920 – співробітник ВУАН. Заарештований у “справі СВУ”, засуджений на 3 роки, невдовзі звільнений, подальша доля невідома. Моргуліс Любов Михайлівна – дружина Моргуліса З. Г. Під час Першої світової війни Моргуліси жили в Москві й належали до української громади.

⁷⁸ Кассо Лев Аристидович (1865–1914) – у 1910–1914 рр. – міністр народної освіти.

невідомо навіть, коли іспит. Питаю, що ж робити? Приходьте, каже, в понеділок “утречком”. “Куди?” – питаємо. Не знає. Рішили ходити завтра і навіть у неділю в округ. Може, щось виявиться. І це вимотує нерви, і не відомо для чого. Ще, може, і не буде іспитів зовсім? Хто їх зрозуміє та розбере. Бачила колег, розтерянні усі, перелякані. Ніякої організації нема, ніхто не знає, до кого звернутися, з ким радитись. Треба було б якось упорядочити все це, та нема ні у кого часу, кожний про себе дбає. Хай вже буде, як буде.

Тільки б швидче. За гроші нічого не казала Кузнец[ову]. Здається, не будемо платити. Після окр[угу] пішла до Юрк[евичевої]⁷⁹ і, уяви собі, не застала її. Учора вранці поїхала у Москву. Бачила гуверн[антку], і та не хоче без дозволу дати мені ключа від речей Л[евка]. Телеграфую А[лександрі] Аф[риканівні], щоб розрішила. Може, вона й сама догадається та напише старой. Гадаю, що встигне одповісти. Піду в понеділок, так умовились зо старою гуверн[анткою]. До Юл[ії] М[иколаївни]⁸⁰ заходила – не було дома. Хлопець казав, що пан буде завтра або післязавтра.

Тепер знову вернулася, пообідала та й сижучу. Коли б часу більше, а то я з Марф[ушею] як слід не побалакаю, дітей не дивилась. Прокинулась сьогодні ще затемно і довго лежала, нічого не роблючи та думаючи. Від того, чи скінчу я тепер, багато залежить. Я вже не можу не заробляти, не можу дивитись на дітей і не моти допомогти їм. Коли б у тебе не було мене, їм жилося б краще. Ти міг би більше помагати, і я це все добре розумію. І мені боляче і соромно за це.

Голубонько, я так хочу дитинку, Кроха моя! Люся⁸¹ малесенька, зовсім як Марфуша, і така розумна та мила. І у нас могла вже бути така. Ну, хай не така гарна, але мила вона все одно буде. Як я люблю вже її, нашу дитину! Воно буде подібне до тебе, може, мені буде таке щастя.

Діта! Де ти? Почуй, як тягнуся я до тебе, почуй біль і тугу мою за тобою і знову повір мені, як раніше. Позволь мені притулитись до тебе і спочинуть від болю. Ми вже не зможемо, ніколи не зможемо розійтись! А коли поживемо ще хоть рік, ні, не рік, а далеко менше, ти побачиш мене такою, яку хочеш мати своєю жінкою. І тепер от, в моменти суму і туги за тобою, в моменти зневір'я в своїх силах, я стараюся бути твердою, не приходять в одчай, боротись. У нас всі шанси на щастє, усі данніє.

Як може бути гарно нашим дітям, коли ми, розуміючи так один одного і бажаючи гармонії, схочемо виховати їх по-новому. От Андр[ій], у нього багато чого бракує, і, певно, діти відчувають це на собі. Бракує не тільки грошей, хоч і це дуже важно. Ой, як хочеться багато зробити для них! Їм все треба... Правда, що посада на 75-100 р[ублів] більш-менш задовольнила б їх вимоги. Але її нема. Діти кашляють. У Люби⁸² коклюш, і через те в школу не йдуть. Ну, та що про це писати. Я розкажу краще. А діти надзвичайно милі. Вони усе-усе самі роблють, все розуміють, читають багато, але чого-небудь. Може б, ми взяли кого-небудь з дітей, а?.. Коли б же не наше нещасне скитаннє, а то ж невідомо, де житемем завтра.

І хочу цього і боюся. А ти як?

Вибач, що пишу тобі такого безладного листа. Мені дуже багато хочеться казати тобі, так, як бувало вранці, коли ми до другої години могли пролежувати, і все говорила та й говорила. І все дурниці! Але тепер вже цього не буде, обіцяю!

Дихати важко, і тужно, і солодко, і якось дивно. Здається, вже тижнів два, як я поїхала. Сумно знати, що не одповіси мені. Голуба мій, дитинко моє! Прощай, Діто!

⁷⁹ Ідеться про *Юркевич Олександру Африканівну*, матір Левка Юркевича.

⁸⁰ Ідеться про дружину Є. Х. Чикаленка. *Садик Юлія Миколаївна* (1888 – 1928) – племінниця першої дружини Євгена Харламповича Марії Вікторівни Чикаленко (дівоче прізвище Садик).

⁸¹ Донька Андрія Павленка, зведеного брата В. Винниченка.

⁸² Донька Андрія Павленка.

Тв[оя] Р[оза].

ІР НБУВ. – Ф.293. – № 197. Опубл.: СіЧ. – 2000. – № 7.- С. 75–76. У цій публікації в першому реченні останнього абзацу надруковано: ... і яось *дино*.

№ 34 (71)

В. ВИННИЧЕНКО – Р. ЛІФШИЦЬ

29-XI-[19]14

Уяви собі: вчора, вернувшись з бібліотеки, я був покликаний до телефону. “Кто говоритъ?” – питаю. “Я. Здравствуйте!” – “Кто я?” – “Я. Надя”. Я був просто вражений. Її викликали телеграмою, щоб їхати з сан[ітарним] поїздом. Цей поїзд не її, а пробний, в якому вона повчиться для свого, котрий виходить з М[оскви] 15-16 дек[абря]. Поїде тепер вона днів на 4-5, бо це “тыловой” поїзд і йде не на позиції. “Передовий” же буває в рейсі по 5-6 тижнів! Це нам не підходить. Крім того: в кожному сан[ітарному] поїздові може бути тільки одна жінка-лікар. Значить, ти з Надею не могла би разом бути. Все це вона мені вияснила, як прийшла до мене о 6-й год[ині]. Я спочатку умовляв її не рішати й не брати посади в поїзді, підждати тебе, а також зовсім покинуть поїзди й шукати місця в М[оскві]. Їй, видно, й самій хотілось цього, але вона вже зв’язала себе і навіть їй мали видати 250 р. “подъемных”. Коли ж вияснилось, що рейс 5-6 тижнів, що ви не можете служити разом, що служба в поїздах дуже погана (нема навіть окремого помешкання для лікаря) – то я закинув думку про спільне ваше працювання. Цьому ще сприяло те, що Н[адя] (як вона виказує) нічого не забула того, що почувала в Парижі. Ми навіть трохи балакали про це і вона (не прямо, а іносказательно) сказала мені, що у неї ні з ким нічого (навіть невинного) *не може бути* через те, що вона кохає одну особу. Коли я висловлював сумнів і приводив сентенцію, що, люблячи мужа чи кого-неб[удь], можна віддатися другому, – вона якось страдальчески, мовчки дивилась на мене і, видно було, що така моя думка їй, дійсно, була образлива й болюча. Тут, розуміється, я в оправдання такої сентенції мусив нагадати їй Париж і її авантюри, але вона об’яснила, що те все було з метою, що вона була немов божевільна. На кінець нашої розмови я вже не знав, що їй сказати. Мені од душі було шкода її і хотілось, щоб не було в неї цього “божевілля” хоч тепер. Але очі їй так блищали, губи були такі червоні і лице так горіло плямами, що я мусів вірити невмиручости в ній цього чудного для мене... капризу чи що. Мені хотілось приласкати її, поцілувати, але я бачив, що їй не *такої* ласки треба, і здержався. Пішла вона від мене в пів на 12-у. Я провів її до трамваю. Вона обіцяла зайти до мене сьогодні від 10 до 12-ої ранку, але от не прийшла і навіть не подзвонила по тел[ефону], як обіцяла. І я розумію її. О 4-їй виходить її поїзд.

Я трохи не виспався і почуваю себе не зовсім добре.

Дякую за листа з Конотопа. Тільки пам’ятай: не треба з примусу писать, не ображай мене й себе. Пиши тоді, як хочеться, і нічого не бійся, побільше власної волі.

ІР НБУВ. – Ф.293. – № 38. Опубл.: СіЧ. – 2000. – № 7. – С. 79.

Підготовка текстів і примітки Надії Миронець